

MUHANDISLIK ETIKASINING SHAKLLANISHI VA MAZMUNI

Salimov Baxriddin Lutfullaevich

Toshkent davlat transport universiteti professori v.b.

Abduvaxobov Samandar Saydvakkas o'g'li,

Tojiboev Abdumomin Abdisaid o'g'li.

Toshkent davlat transport universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Muhandislik etikasi muhandisning xulq-atvoriga va uning kasbiy faoliyatini tartibga soluvchi axloqiy me'yorlarni ishlab chiqishga qaratilgan. Muhandislik etikasi amaliy etika deb ataladigan turga kiradi. Muhandislik etikasi muhandisning xulq-atvorini tartibga soluvchi me'yorlar to'plami (yoki tizimi) sifatida doimo mavjud bo'lgan.

Kalit so'zlar: muhandislik, etika, me'yor, tajriba, kasb, amaliyot.

ABSTRACT

Engineering ethics focuses on the behavior of the engineer and the development of ethical standards that regulate his professional activity. Engineering ethics belongs to the so-called applied ethics. Engineering ethics has always existed as a set of rules (or system) that regulates the behavior of an engineer.

Key words: engineering, ethics, standards, experience, profession, practice.

KIRISH

Muhandislik etikasining mavjud tajribasi o'ziga xosdir. Shimoliy Amerikada, birinchi navbatda, Kanadada 1920-yillardan boshlab va biroz keyinroq AQShda muhandislik etikasining rivojlanishi alohida e'tibor ga loyiqdir. Ushbu tajribani eng rivojlangan va axloqiy jihatdan ishonchli deb hisoblash mumkin. Muhandislik etikasi asosan me'yoriy va axloqiy amaliyot sifatida shakllangan va uzoq vaqt davomida rivojlanib, umumiy kasbiy muhandislik etikasining bir qismiga aylangan ijtimoiy hodisadir. Shu bilan u kasbda yuzaga keladigan muammolarni axloqiy va me'yoriy mulohaza yuritish orqali kasbning axloqiy tamoyillarini shakllantirish bilan ishlab chiqilgan boshqa kasbiy etikadan farq qiladi. Ushbu tajribani taqdim etishdan oldin shuni ta'kidlash kerakki, "muhandislik etikasi" deganda, birinchi navbatda, muhandis etikasi, ya'ni, muhandislik faoliyatini to'g'ri amalga oshirish tamoyillari va normalari, shuningdek ularni ta'minlaydigan tartiblar hisoblansa; ikkinchidan, muhandis etikasi predmeti bu muhandislik faoliyatining axloqiy muammolari bo'lgan maxsus amaliy bilimlar tushuniladi. Muayyan me'yoriy ishlanmalar va vaziyatni tahlil qilishda muhandisning kasbiy etikasi va amaliy muhandislik etikasi bir-biriga mos kelishi mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ko'pgina kanadalik muhandislar o'z kasbiga sodiqlik ramzi sifatida kichkina barmog'iga temir uzuk taqadilar. Temir uzuk muhandislik kasbiga kirish marosimini o'tkazishda beriladi. Marosim g'oyasi 1922 yilda kanadalik muhandis va ixtirochi, Toronto universiteti professori Gerbert E. Xaultain (1869-1961) tomonidan taklif qilingan bo'lib, u muhandislik faoliyatini ma'lum axloqiy tamoyillar asosida tasdiqlash zarurligiga ishonch hosil qilgan. Bu g'oya Kanada muhandislik instituti tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Keyinchalik Kanada muhandislik jamiyatlari federatsiyasi tashkil qilinishiga sabab bo'ldi. Majburiyat matni va marosim ingliz shoiri Rudyard Kipling tomonidan yaratilgan bo'lib, u she'riyatda ham, jurnalistikada ham muhandislik muammolariga to'xtalib o'tgan. Birinchi temir uzuk taqish marosimi 1925 yilda bo'lib o'tdi. Temir uzuk taqish nizomida ta'kidlanganidek, u muhandislarning kasbiy g'ururini ifodalaydi. Muhandislarlarga kamtarlik va kasbiy xulq-atvorning yuqori standartlarini doimo qo'llab-quvvatlash zarurligini eslatish uchun mo'ljallangan. Vaqt o'tishi bilan bu marosim ko'plab universitetlarda qabul qilindi va hozir ularning soni o'ttizga yaqinlashmoqda. Shu bilan birga, marosimning o'zi hech qanday universitet bilan bog'liq emas va unga rioya qilish va o'tkazish uchun muhandislik universitetlarining rektorlarining jamiyati javobgardir. Muhandislik bilimiga ega bo'lgan va tegishli majburiyatlarni qabul qilgan har bir kishi marosimdan o'tishi, chaqiruvni qabul qilishi va temir uzukni olishi mumkin.

1970 yilda AQShda muhandislik fakulteti bitiruvchilari uchun xuddi shunday marosim ishlab chiqildi va qabul qilindi. U birinchi marta Klivlend shtat universitetida bo'lib o'tdi. Uning ramzi, po'lat uzuk edi. Uzukni olish uchun muhandislik majburiyati deb nomlangan qasamyod qilish kerak, uning matnida shunday deyilgan: "Men muhandisman va o'z kasbim bilan faxrlanaman. Uning nomidan men tantanali majburiyatlar olaman. Tosh davridan beri insoniyat taraqqiyotiga muhandislik dahosi sabab bo'lgan. Muhandislar ulkan tabiiy jismoniy va energiya resurslaridan insoniyat manfaati uchun foydalanish imkonini yaratdilar. Muhandislar hayot bilan to'lgan va fan va texnologiyaning boshlanishidan amaliy foydalanishga murojaat qilishgan. Ushbu to'plangan tajribaning merosisiz, mening harakatlarim samarasi ahamiyatsiz bo'lar edi. Men muhandis sifatida vijdonli, halol, bag'rikeng va hurmatli bo'lishga, o'z kasbim me'yorlari va qadr-qimmatiga sodiq bo'lishga, boylikdan unumli foydalanib, insoniyatga xizmat qilishni burchim sifatida ajralmas ekanligini yodda tutishga va'da beraman. Muhandis sifatida men hech qachon noloyiq ishlar bilan shug'ullanmayman. Agar kerak bo'lsa, mening ko'nikma va bilimlarim umumiy manfaat yo'lidagi xizmatga berilishi kerak. Men o'zimni butunlay kasbga va unga xizmat qilishga bag'ishlayman".

1937 yildan boshlab barcha muhandislik faoliyati litsenziyalangan. Muhandislik faoliyatiga cheklov, ko‘priklar va inshootlarning qurilishiga rahbarlik qilgan muhandislarning tajribasizligi tufayli yuzaga kelgan bir qator halokatli nosozliklardan so‘ng kiritilgan. Keyingi barcha tuzatishlar muhandislik ijrochilariga talablarni oshirishga va muhandislik faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirishga qaratilgan edi. Jumladan, muhandislarga nisbatan insofsizlik, beparvolik, kasbiy mahoratsizlik uchun jazo choralarini kuchaytiruvchi, boshqa kasb vakillari va korxonalarda hamkorlikda ishlayotgan muhandislarning javobgarligini belgilovchi mezonlar kiritildi.

Vaqt o‘tishi bilan Axloq kodeksi muhandisning kasbiy xulq-atvorini belgilaydigan va uni jamiyatga, ish beruvchiga, mijozlarga, hamkasblarga, muhandislik kasbga va o‘zini hurmat qilishga majburlaydigan asosiy hujjat sifatida qaraladigan “Axloq Nizomi”ga kiritildi. Bundan maqsad, muhandislarning jamoat ehtiyojlariga, shaxsiy sha‘ni va kasbiy halollikning yuksak g‘oyalariga sodiq bo‘lishga o‘z faoliyatida muhandislikning so‘nggi yutuqlariga rioya qilish va ularni o‘z amaliyotida to‘liq malaka bilan qo‘llashga o‘rgatish bo‘lgan.

Muhandislarning mas‘uliyatini oshirishning maxsus vositasi - bu muhandislik litsenziyasi bilan birga beriladigan professional muhandisning shaxsiy muhri hisoblanadi. Bu hujjatning to‘liqligini tasdiqlaydi va hujjat muallifining uning mazmuni uchun texnik va axloqiy javobgarligini tasdiqlaydi.

Axloq qoidalarining barcha buzilishi ro‘yxatga olish qo‘mitasi yoki shikoyat qo‘mitasi tomonidan ko‘rib chiqilishi kerak, ular tegishli qaror qabul qilish uchun ishlarni Intizom qo‘mitasiga yuboradi.

Qo‘shma Shtatlarda muhandislik litsenziyalash Milliy Professional muhandislar jamiyati (NOPI) tomonidan amalga oshiriladi. U 1934 yilda taniqli ko‘prik muhandisi Devid Shtaynman (1886-1960) tomonidan o‘sha paytda mavjud bo‘lgan to‘rtta mintaqaviy professional muhandislar tashkiloti asosida tashkil etilgan. Milliy Professional muhandislar jamiyati nafaqat litsenziyalangan professional muhandislarni, balki yosh mutaxassislarni ham birlashtiradi. Jamiyatga qo‘shilish uchun siz tegishli ma‘lumotga ega bo‘lishingiz va professional ish tajribasiga ega bo‘lishingiz kerak bo‘ladi (professional muhandislar va yosh mutaxassislar uchun bu talablar, albatta, farq qiladi).

Asosiy printsiplarga ko‘ra, muhandis o‘z amaliyotida: 1) jamiyat xavfsizligi, salomatligi va farovonligining ustuvor ahamiyatini hisobga olishi; 2) o‘z vakolatlari doirasidan tashqariga chiqmaslik; 3) ommaviy bayonotlar berayotganda xolis va haqqoniy bo‘lish; 4) har bir xodim yoki mijozga hurmat va ishonch bilan munosabatda bo‘lish; 5) chalg‘ituvchi harakatlarga yo‘l qo‘ymaslik; 6) halol,

mas'uliyatli, axloqiy va qonunga bo'ysunuvchi xulq-atvori bilan kasbning qadri-qimmatini, yaxshi obro'si va foydaliligini ta'minlashi shart.

Ushbu tamoyillar qoidalarda (jami o'n to'qqizta) ko'rsatilgan va quyidagi vazifalarda ishlab chiqilgan:

1) muhandislar o'zlarining barcha ishlarida halollikning eng yuqori standartlariga amal qilishlari kerak; 2) muhandislar doimo jamoat manfaatlariga xizmat qilishga intilishlari kerak; 3) muhandislar jamiyatni chalg'itishi mumkin bo'lgan harakatlardan qochishlari kerak; 4) muhandislar o'z mijozlari, ish beruvchilari yoki jamoat tashkilotlari bilan qilgan biznes va texnik tafsilotlarga oid maxfiy ma'lumotlarni oshkor qilmasligi kerak; 5) muhandislar o'z faoliyatida manfaatlar to'qnashuvini istisno qilishlari kerak; 6) muhandislar boshqa muhandislarni asossiz tanqid qilish yoki boshqa nomaqbul va shubhali vositalar orqali ishga kirishga yoki o'z martaba va kasblarida ko'tarilishga harakat qilmasliklari kerak; 7) muhandislar boshqa muhandislarning kasbiy obro'siga, rejalariga, amaliyotiga yoki ishiga putur etkazmasliklari kerak, shuningdek, kimningdir axloqsiz yoki noqonuniy xatti-harakatlarida shubha tug'lsa, ma'lumot rahbariyatga taqdim etilishi kerak; 8) muhandislar o'zlarining kasbiy faoliyati uchun shaxsan javobgar bo'lishlari kerak, ammo ular olingan zararni qoplash huquqiga ega; 9) Muhandislar boshqa muhandislarning ishiga ishonishlari va ularning qonuniy manfaatlarini tan olishlari kerak. Ushbu talablarning har biri boshqa bir qator talablarda (jami yigirma to'qqizta) ko'rsatilgan.

Jamiyat manfaatlariga xizmat qilishni ustuvor vazifa deb biladigan, undagi munosabatlar ochiq, hurmatli, hamjihatlik va o'zaro yordamga to'la bo'lishini kutmaydigan biron bir kasb yo'q. Taqdim etilgan Shimoliy Amerika tartibga solish tajribasining uzoq va boy an'alarini hisobga olgan holda, muhandislik faoliyatini axloqiy tartibga solish hech qanday aniq axloqiy tamoyillar va qoidalarni shakllantirishni talab qilmaganligi xarakterli va e'tiborga loyiq. Bu holat o'ziga xosdir. Agar biz boshqa kasblar - shifokorlar, tadqiqotchilar, tadbirkorlar, huquqshunoslar va boshqalarning axloqini oladigan bo'lsak, hamma joyda biz u yoki bu axloqqa xos bo'lgan tegishli kasbiy amaliyot bilan bog'liq holda tuzilgan tamoyil va qoidalarni topamiz.

Muhandislik axloqining o'ziga xos xususiyati tahsinga loyiq. Zero, muhandislik etikasi, an'analarda ko'rinib turganidek, kasbiy etikaning boshqa ko'plab komplekslari bilan solishtirganda, kasbiy asoslilik, puxtalik va me'yoriy samaradorlikning alohida o'lchovi bilan ajralib turadi.

Ushbu me'yoriy tajribani hisobga olgan holda, kasbiy ta'limning ajralmas elementi sifatida muhandislik etikasini o'qitish va rivojlantirishi kerak. Amaliy

etikani o'rganishning ma'nosi bo'lajak muhandislarni o'zlarining kasbiy vazifalari haqida axloqiy nuqtai nazardan o'ylashga, kasbiy faoliyatining muayyan holatlarida axloqiy muammolarni ko'rishga va ularni nafaqat axloqiy fikrlashda, balki amaliy jihatdan ham hal qila bilishga o'rgatishdir. Bunda axloqiy muhandislik ta'limining vazifalari hech qanday kasbiy va axloqiy ta'limdan zarracha farq qilmaydi. Ammo muhandislik etikasining mavjud tajribasi axloqiy muhandislik ta'limiga aynan shunday yondashuv uchun eng qulaydir.

Davom etayotgan ilmiy-texnikaviy inqilob sharoitida zamonaviy muhandis-texnik mutaxassislarning roli, ularning jamiyatdagi ijtimoiy va ma'naviy mas'uliyati sezilarli darajada oshib bormoqda.

Muhandis-texnik mutaxassislarning o'rni va roli bir nechta funktsiyalarda ifodalanadi va belgilanadi:

- moddiy-ishlab chiqarish (texnik va texnologik) funktsiyani bevosita moddiy ishlab chiqarish sohasiga xizmat qiluvchi, fanni jamiyatning bevosita ishlab chiqaruvchi kuchiga aylantirishga, ilmiy bilimlarni amalga oshirishga, "materallashtirishga" hissa qo'shadigan muhandis-texnik xodimlar tomonidan amalga oshiriladi. Uni amaliyotga tatbiq etish, ishlab chiqarishning moddiy-texnik bazasini yaratish, moddiy ishlab chiqarish sohasida ilmiy-texnikaviy, texnologik va tashkiliy-boshqaruv taraqqiyotini ta'minlash, ishlab chiqarish darajasini oshirish va takomillashtirish bo'yicha ularning g'oyalari, ishlanmalari, tavsiyalari va takliflariga faol ta'sir ko'rsatadi. Ishlab chiqarishni tashkil etish va ishlab chiqarishda ishchilarining mehnat unumdorligi va samaradorligini oshiradi.

- Ilmiy-kognitiv (ijodiy) funktsiya, ilmiy-texnika mutaxassislari faoliyatida ularning moddiy-ishlab chiqarish, texnik-texnologik va boshqa funktsiyalarni bajarishida vositachi element sifatida mavjud bo'lishi kerak. Lekin amalda ular asosan ijodiy faoliyatdan uzoqda bo'ladi. Joriy va hatto muntazam ish bo'lganligi sababli, bu funktsiyani texnik profil olimlari, texnika fanlari vakillari amalga oshiradilar.

- Tashkiliy-ishlab chiqarish (ijtimoiy boshqaruv funktsiyasi) moddiy ishlab chiqarish sohasidagi muhandis-texnik mutaxassislarning nafaqat sof muhandislik, balki texnik va texnologik, balki tashkiliy-boshqaruv faoliyati bilan ham shug'ullanishi bilan bog'liq bo'ladi. Ularning ko'pchiligi ishlab chiqarishda tashkilotchilar, turli darajadagi menejerlar ishchilar bilan bevosita aloqada bo'lishadi.

- Ijtimoiy-madaniy funktsiya fan-texnika mutaxassislarning jamiyatda tarqatadigan va ular orqali insonning dunyoga texnik, texnologik, muhandislik munosabatini, ularning qarashlarini shakllantiradigan muayyan ilmiy-texnik madaniyatga tegishlilik hamda dunyo va undagi insonning o'rni bilan belgilanadi.

Muhandis mas'uliyati va muhandislik etikasi muammosi texnika falsafasining yana bir muhim muammosidir. Bu yerda zamonaviy G'arb va Osiyo gumanitar tafakkuridagi "texnika va etika" muammolaridagi farq ham hisobga olinadi.

Muhandislik etikasi muhandisning xulq-atvoriga va uning kasbiy faoliyatini tartibga soluvchi axloqiy me'yorlarni ishlab chiqishga qaratilgan. Muhandislik etikasi amaliy etika deb ataladigan turga kiradi (amaliy etika orasida professional etikani ajratib ko'rsatish mumkin - masalan, tibbiy etika yoki advokatlar etikasi).

Muhandislik etikasi muhandisning xulq-atvorini tartibga soluvchi me'yorlar to'plami (yoki tizimi) sifatida doimo mavjud bo'lgan. Uning me'yorlari qatoriga o'z ishini vijdonan bajarish zaruriyati kabilarni kiritishimiz mumkin. Shuningdek, odamlarga foyda keltiradigan va zarar yetkazmaydigan qurilmalarni yaratish, kasbiy faoliyati natijalari uchun javobgarlik, muhandis va texnologiyani yaratish va undan foydalanish jarayonining boshqa ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarning ma'lum shakllari ham uning me'yorlari qatoriga kiradi. Bir qator bunday normalar huquqiy hujjatlarda – masalan, xavfsizlik, intellektual mulk, mualliflik huquqi bilan bog'liq qonunlarda mustahkamlangan. Muhandislarning kasbiy faoliyatining ba'zi normalari tashkilot (korxonalar, firma, institut va boshqalar) faoliyatini tartibga soluvchi ma'muriy normativ hujjatlarda mustahkamlangan.

Shu bilan birga, kasbiy faoliyatning axloqiy me'yorlarini tushunishda muhandislarni kasbiy jamoalarga birlashtirish ularning intellektual ehtiyojlarini yaxshiroq qondirish uchun ham, moddiy manfaatlarni himoya qilish uchun ham shart-sharoit yaratishda muhim rol o'ynaydi. Texnik jihatdan rivojlangan mamlakatlarda ushbu turdagi uyushmalar muhandislarni qo'llab-quvvatlash funksiyalarini bajaradilar.

"Muhandis-ish beruvchi" va "muhandis-mijoz" munosabatlarini tartibga soluvchi axloqiy me'yorlar biznes majburiyatlarini vijdonan bajarishni talab qiladi: mijozga yoki ish beruvchiga ishlab chiqarishga va'da bergan narsalarni taqdim etish, ishni o'z vaqtida va byudjet doirasida bajarish va agar bunga erishilgan bo'lsa, tuzatish choralarini ko'rish; sobiq yoki hozirgi mijoz, ish beruvchingizning ishlari yoki texnik jarayonlari to'g'risida ularning roziligisiz boshqa shaxslarga ma'lumot bermaslik talab etiladi. Milliy professional muhandislar jamiyati kodeksida aytilganidek, "muhandis, mijoz tomonidan taqdim etilgan dizaynlardan foydalanganda, ushbu dizaynlar mijozning mulki bo'lib qolishini va uning ruxsatisiz boshqalar tomonidan ko'chirilishi mumkin emasligini tan oladi". Xuddi shu kodeksda muhandisning hamkasblari bilan munosabatlariga oid qoidalar orasida quyidagilar mavjud: "Muhandislar boshqa muhandislarning kasbiy obro'siga, rejalariga, faoliyatiga va rasmiy mavqeiga yomon yoki noto'g'ri, bevosita yoki bilvosita zarar

yetkazmasligi kerak. Boshqalarning faoliyatini axloqsiz yoki noqonuniy deb hisoblaydigan muhandislar choralar ko‘rilishi uchun bu haqda tegishli organlarga ma‘lum qilishlari kerak”. “Muhandislar, ular bilan yaxshilanishlar, rejalar, dizaynlar yoki nusxa ko‘chirish huquqlari yoki patentlar bilan tasdiqlanishi mumkin bo‘lgan boshqa yutuqlar bilan ishlashlari mumkin bo‘lgan odamlar bilan ishlashdan oldin, mulkchilik to‘g‘risida shartnoma tuzishlari kerak va hokazo”.

XULOSA

Bunday axloq kodeksida belgilangan qoidalarning o‘ziga xosligi shundaki, ushbu qoidalar axloq normalari bo‘lib, ularga rioya etilishi ushbu kasbiy hamjamiyat tomonidan mustaqil ravishda nazorat qilinadi va asosan huquqiy normalar bilan, shuningdek, iqtisodiy va boshqalar bilan bog‘liq. Bu holat axloqiy me‘yorlar va motivlarni har qanday g‘arazli niyatlardan xoli deb qarash tarafdorlariga, umuman olganda, bunday kodekslarning axloqiy mohiyatini rad etish uchun asos beradi

Shuni yodda tutish kerakki, ko‘pincha dastlab axloqiy deb qabul qilingan qoidalar keyinchalik huquqiy normalarda mustahkamlanadi. Axloq kodeksining samaradorligi ko‘p jihatdan uning muayyan vaziyatlarda qanday qo‘llanilishiga bog‘liq. Qoidalarni shakllantirish boshqa narsa, muayyan holatda bu qoidalarga qanday amal qilish kerakligini aniqlash boshqa narsa. Subyektning xulq-atvori berilgan axloq kodeksiga mos keladimi yoki yo‘qmi degan savolni har doim ham bir ma‘noda hal qilib bo‘lmaydi.

Zamonaviy muhandis har tomondan ma‘naviy jihatdan “bog‘langan”. Bular, biznesning ijtimoiy mas‘uliyati, tavakkalchilik menejment doktrinasi, global yo‘nalish, korporativ kodekslar, shuningdek, fuqarolik bag‘rikengligi, sayyorani qutqarish, inson huquqlariga hurmat va siyosiy to‘g‘rilik va boshqalar hisoblanadi. Muhandislik kasbining madaniy tarixidagi yangi bosqichi, uning jamiyatga, tabiatga va umuman madaniyatga xizmat qilishga ko‘proq bog‘liq bo‘lmoqda. Bizning zamonamizda muhandis ko‘proq ijtimoiy yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘z kasbiy faoliyati bilan davrning madaniy va axloqiy ziddiyatlarini hal qilishga majbur bo‘lmoqda.

REFERENCES

1. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Бирдамлик ва ҳамжихатлик – ижтимоий муносабатларнинг келажакдир. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 3(3), March, 2023.
2. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши ва барқарорлигини белгиловчи муҳим тамойиллар. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 3(3), March, 2023.
3. Salimov, B., Madalimov, T. (2023). *Transport falsafasi*. Globe Edit.

4. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich. The Importance of Sea Transport in the Communication System. *WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal*. Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
5. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich. The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. *Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education*. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
6. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich. Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. *Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education*. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
7. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) Ўзбекистон тараққиётида коммуникация ва транспорт тизимини ўрни. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.
8. Салимов, Б. Л. (2022). ЖАМИЯТНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ТАКОМИЛЛАШУВИДА БОШҚАРУВ ВА ТАРБИЯ САНЪАТИНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3(11), 359-365.
9. Salimov, V. L. (2021). The philosophical role of dialectical categories in human life. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(6), 406-410.
10. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
11. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич. Йўлдошов Сардор Зокир ўғли. (2023). 61. Инсоният ҳаётидаги туб бурилишлар. *Innovative Technologies in Construction Scientific Journal*, 1(2992-8893).
12. Салимов, Б. Л. (2023). 51. ТЕХНИКА ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ИККИ ЁҚЛАМА ТАЪСИРИ. *Inntechcon. uz*, 1(0000).
13. Salimov, V. L. (2023, May). NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. In *International Conference" Law, Economics and Tourism sciences in the modern world"*. (Vol. 1, No. 2, pp. 5-10).
14. Hakim, R. (2021). Political and Legal Culture-the Factors of Stability of the Political and Legal System. *Бюллетень науки и практики*, 7(3), 281-286.
15. Salimov, V. L., Tursunov, S. R., & Haydarov, M. N. U. (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL RELATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(3), 1001-1007.